

Inkluzivno obrazovanje djece ometene u razvoju

Ibro Skenderović, Suada Aljković Kadrić, Fatima Kriještora, Mustafa Fetić

SAŽETAK: Inkluzija je pedagoško — humanistički reformski pokret koji teži ka dostizanju ravnopravnosti svakog djeteta i obezbjeđivanju takvih uslova u školi koji će omogućiti optimalan razvoj svakog djeteta u skladu sa njegovim mogućnostima. Praksa inkluzije vjerovatno će biti jedina praksa koja će svojim vlastitim razvojem i usavršavanjem sama sebe ukinuti. Istinska, praktična i stvarna inkluzija učinit će suvišnom svaku dalju borbu za ravnopravno uključivanje svakog djeteta u obrazovanje. Praksa inkluzije svojim daljim razvojem činit će samu sebe suvišnom.

Obzirom da je inkluzija sada uzela maha i što se koristi sa djecom u radu i primjenjuje u nastavi, upravo kroz ovaj rad ćemo ukazati na karakteristike primjene inkluzije u nastavi i važnost same inkluzije kao procesa za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama.

Uloga učitelja u njenoj organizaciji je od neminovne važnosti i svaki učitelj treba da zna kakvu ulogu ima inkluzija u razvoju djece ometene u razvoju. Inkluzija pomaže djeci sa posebnim potrebama da se razvijaju u harmoničnu osobu, da učestvuju u sanaciji svoga stanja i uključuju se u vaspitno-obrazovni rad.

Stoga možemo zaključiti svebitnost inkluzije i njenu značajnost u razvoju djeteta, ali i nužnoj ulozi učitelja u koordiniranju i pravilnom rukovođenju vaspitanja i obrazovanja kroz inkluziju.

Ključne riječi: *inkluzija, djeca ometena u razvoju, učitelj, obrazovanje*

Inclusive Education of Children with Special Educational Needs

ABSTRACT: Inclusion is a special pedagogical-humanistic approach that strives for equality for every child, as well as providing such conditions in schools that would enable everyone to develop according to their personal abilities. The inclusion practice is probably the only practice that will exclude itself by developing and perfecting. The true, practical and real inclusion would make every further attempt for equality and incorporating children into the educational process unnecessary. The inclusion with its further development will make itself unnecessary.

Considering the fact that inclusion is already in use when working with children with special educational needs, and also incorporated in schools, this paper will point out the characteristic uses of inclusion in the educational process, as well as the importance of inclusion as a process for children with special educational needs.

The role of the teacher in this process is crucial, and every teacher should be aware of the role the inclusion has when working with children with special educational needs. Inclusion as it is, helps children develop into a harmonic person, includes them in making their state better, as well as incorporate into educational process. Considering all of the above, we can conclude how important the role of the inclusion is, as well as its significance in the development of a child along with the role of the teacher in coordinating and manouvering with education and development of the children through inclusion.

Keywords: *inclusion, inclusive education, children, special educational needs*

UVOD

Pokretu inkluzije neposredno je prethodio pokret integracije. Šezdesetih godina dominirao je pokret integracije u kome se nastojala ostvariti integracija manjinske djece, siromašne djece, djece druge rase ili jezičkog i kulturnog porijekla. Integracija je snažno podstakla pokret multikulturalnosti koji je omogućavao da proces integracije teče uzajamnim poštovanjem, uvažavanjem i razumijevanjem različitih kultura.

Inkluzija znači „uračunavanje, sadržavanje u sebi, obuhvatanje, uključenje, podrazumijevanje“ i kako Vujaklija (1980) navodi onda se ne može biti malo obuhvaćen, sadržan, uključen. Tu se može biti ili

obuhvaćen ili ne, uključen ili ne, ili sadržan ili ne, dok djelimične ili polovične inkluzije nema.

Za razliku od integracije gdje se manje grupe pripajaju većinskoj cjelini, dodaju, inkluzija podrazumijeva obuhvaćenost, sadržanost i pojedinačnu uključenost. Inkluzija je dakle pedagoško — humanistički reformski pokret koji teži ka dostizanju ravnopravnosti svakog djeteta, i obezbjeđivanju takvih uslova u školi koji će omogućiti optimalan razvoj svakog djeteta u skladu sa njegovim mogućnostima. Praksa inkluzije vjerovatno će biti jedina praksa koja će svojim vlastitim razvojem i usavršavanjem sama sebe ukinuti. Istinska, praktična i stvarna inkluzija učinit će suvišnom svaku dalju borbu za ravnopravno

uključivanje svakog djeteta u obrazovanje. Praksa inkluzije svojim daljim razvojem činit će samu sebe suvišnom (Pašalić - Kreso, 2003). Samo jedan aspekt inkluzije u društvu je inkluzija u obrazovanju. Inkluzija se nikako ne odnosi samo na djecu s posebnim potrebama već na sve one koji su na neki način drugačiji ili su diskriminirani. Razlog diskriminacije može biti pripadnost etničkoj grupi ili religiji, različita kultura, jezik, boja kože, socio-ekonomski status i dr.

Možemo se složiti sa Dautovićem (2009), koji pored navedenih grupa djece spominje još i sljedeće grupe: djeca koja su bez jednog ili oba roditelja, djeca koja su žrtve nasilja, djeca čiji su se roditelji odali raznim drogama, djeca sa specifičnim razvojnim poremećajima, psihozama razvojnog doba, poremećajima raspoloženja (afektivni poremećaji), razvojnim disharmonijama, poremećajima (teškoća) prilagođavanja, zlostavljana i zanemarena djeca, djeca koja zloupotrebljavaju supstancije, koja su suicidalna u razvojnom periodu, djeca sa poremećajima ishrane, poremećajima spavanja, internacionalne klasifikacije epileptičnih napada, ali i talentovana i nadarena djeca, djeca sa specifičnim potrebama u razvoju, djeca povratnici, djeca iz nepotpunih porodica i djeca iz manjinskih grupa"

Inkluzija uvažava učenike sa smetnjama u razvoju kao ravnopravne učesnike obrazovnog sistema. Ovaj termin ne podrazumijeva jednakost svih već teži stvaranju novih ideja. „Polazi se o toga da svako pripada društvu i da na svoj način obogaćuje društvo kroz saradnju i međusobnu komunikaciju“ (Dmitrović, 2006, str. 20). Inkluzijom se teži staviti svakoga u ravnopravnu poziciju.

POJAM INKLUZIJE

Inkluzija se nikako ne odnosi samo na djecu s posebnim potrebama već na sve one koji su na neki način drugačiji ili su diskriminirani. Razlog diskriminacije može biti pripadnost etničkoj grupi ili religiji, različita kultura, jezik, boja kože, socio-ekonomski status i dr.

Pored navedenih grupa djece spominju se još i djeca koja su žrtve nasilja, djeca bez jednog ili oba roditelja, djeca čiji su se roditelji odali raznim drogama, djeca sa specifičnim razvojnim poremećajima, psihozama razvojnog doba, poremećajima raspoloženja (afektivni poremećaji), razvojnim disharmonijama, poremećajima (teškoća) prilagođavanja, zlostavljanje i zanemarivanje djece, zloupotreba supstancija, suicidnost u razvojnom periodu, poremećaji ishrane, poremećaji spavanja, internacionalne klasifikacije epileptičnih napada, ali i talentovana i nadarena djeca, djeca sa specifičnim potrebama u razvoju, djeca povratnici, djeca iz nepotpunih porodica i djeca manjinskih grupa" (Hatibović i Salihović, 2004; prema Strategiji za modernizaciju obrazovanja u BiH, 2002).

Inkluzija uvažava učenike sa smetnjama u razvoju kao ravnopravne učesnike obrazovnog sistema. Ovaj termin ne podrazumijeva jednakost svih već teži stvaranju novih ideja.

ULOGA UČITELJA, NASTAVNIKA, KAO PROFESIONALNOG VASPITAČA

Kod nas je uobičajena praksa da se vaspitači učenika razredne nastave nazivaju učiteljima, u predmetnoj nastavi u osnovnoj školi nastavnicima, ponekad i

profesorima, a u srednjoj školi profesorima. U novije vrijeme prevladava opšti naziv učitelj za sve vaspitače u osnovnoj školi. Obzirom da savremena škola traži sve više inventivne, kreativne i odgovorne stručnjake to se mijenja i uloga učitelja-nastavnika.

Uloge savremenog učitelja su:

- poučavanje učenika u svrhu razvoja sposobnosti, vještina i stjecanja znanja (obrazovanje polaznika učenika); uloga obrazovanja. Poučavanje učenika u svrhu stvaranja stavova i navika, promjene vrijednosti ili usvajanja, (odgajanje polaznika, učenika), uloga vaspitača.
- učestvovanje u procesima odgoja i obrazovanja, razvoja škole, odnosno u razvoju procesa zajedno sa ostalim članovima obrazovne organizacije, stručnjacima iz razvojnih službi, inspektorima, savjetnicima i razvojna uloga (Ajanović i Stevanović, 1998).

Zadaci koji se postavljaju pred savremenog nastavnika su brojni. Ti zadaci su:

- novi nastavni sadržaj,
- nove nastavne strategije (oblici, metode, sredstva),
- nova uloga učenika,
- osposobljavanje učenika za permanentno obrazovanje,
- korištenje raznovrsnih izvora znanja.

Iz navedenih zadataka proizilaze i uloge nastavnika koje su determinizirane, pa je učitelj-nastavnik sve više:

- organizator,
- koordinator,
- analitičar svog i učenikovog rada,
- tražitelj i davatelj informacija,
- kreator stvaralačkog izražavanja učenika,
- istraživač i inicijator,
- racionalizator,
- onaj koji grupu orijentiše i ukazuje na pravce daljeg kretanja,
- programer,
- mentor' (Ajanović i Stevanović, 1998).

Novu ulogu učitelja u novim uslovima naglašava i Biondić (1993). Naime, učitelj „više nije jedini koji zna znanje i pređe gradivo, njegova je uloga da organizuje, podržava, evaluira i podstiče kod djece različite procese učenja, te, kada je to potrebno, djeluje kompenzacijski u edukacijskom procesu“.

Odgovarajući na pitanje kakav bi trebao biti savremeni (emancipacijski) vaspitač, polazi se od njegovih pretpostavljenih vještina i zahtjeva.

U vezi s tim navodimo pet „pedagoških zakona“ i pet učiteljskih kompetencija.

Ti zakoni i kompetencije su:

1. Vaspitač će biti uspješniji ako uspije dublje i svestranije spoznati strukturu i funkciju vaspitanika,
2. Vaspitač će biti uspješniji ako prihvata progresivne i ljudske ideale i ciljeve, ako oslobađa radne i stvaralačke mogućnosti svih učenika,

3. Vaspitač će biti uspješniji što više uspije ovladati multimedijском i totalnom komunikacijom u odgojnom procesu,
4. Vaspitač će biti uspješniji ako organizuje odgojni proces u komunikacijski primjerenim zajednicama i
5. Vaspitač će biti uspješniji ako temeljitije savlada i primijeni složen evaluacijski postupak koji mu omogućuje da svakog trenutka zna gdje jest i šta mu valja činiti (Biondić, 1993).

Prema tome što to nastavnici trebaju znati da bi podučavali sve učenike prema novim standardima navodimo:

1. Nastavnici trebaju shvatiti sadržaj predmeta na takav način što bi im omogućilo da ga organizuju da učenici mogu stvarati korisne kognitivne mape tokom učenja,
2. Shvatanje sadržaja predmeta omogućava postavljanje osnove za upoznavanje pedagoških činjenica na navedeni način, što pruža sposobnost prezentacije određenih ideja nastavnicima kako bi bile pristupačne drugima,
3. Opisivanje izjava i osmišljavanje produktivnih iskustava za učenike i ponašanja učenika zahtijeva znanje o razvoju - ponašanje i mišljenje adolescenata i djece, što oni pokušavaju dostići, što oni već znaju i najčešće poteškoće određenog uzrasta u čemu oni pronalaze interesovanje,
4. Podučavanje zahtijeva razumijevanje razlika koje mogu biti vezane za školovanje, kulturu, zajednicu, jezik, pol, porodicu, prethodne ili neke druge faktore koji uslovljavaju iskustva ljudi a isto tako razlike se mogu javiti zbog preferiranih stilova učenja, razvojnog nivoa inteligencije, ili specifičnih teškoća učenja,
5. Prethodna svaka daje dobru osnovu za formiranje pedagoškog saznanja učenika koji raste kako nastavnik otkriva na koji način određeni učenici misle i zaključuju, u čemu imaju problem na koji način najbolje uče, i šta ih motiviše,
6. Potrebno je da uoče nastavnici važnost razumijevanja motivacije kao kritičan trenutak podučavanja,
7. Potrebno je da nastavnici posjeduju određene vrste znanja o učenju,
8. Potrebno je da nastavnici budu osposobljeni za korištenje širokog aspekta i formiranje tehnika vrednovanja, evaluacije učeničkih stilova učenja tako i ocjenjivanja kako učeničkog znanja,
9. Navedeno takođe zahtijeva adekvatno upravljanje strategijama podučavanja prema različitim svrshodnim naglašenim ciljevima učenja i različitim stilovima učenja,
10. Potrebno je da nastavnici poznaju resurse kurikuluma i tehnologije,
11. Potrebno je da nastavnici imaju znanja o saradnji, sa roditeljima i drugim nastavnicima i među učenicima. I na kraju potrebno je osposobiti nastavnike za promišljanje i analizu o sopstvenom djelovanju, kako bi se mogli vrednovati efekti podučavanja i prečešljati unaprijed instrukcije.

Prema Pašalić – Kreso (2003) prednosti inkluzije su:

- Inkluzija u obrazovanju povećava učešće učenika a umanjuje njihovu isključenost iz kurikuluma, školske kulture i odgovarajuće lokalne zajednice,
- Inkluzija podrazumijeva restrukturiranje kulturne politike i prakse u školama tako da oni odgovaraju učeničkoj raznovrsnosti u njihovim ustanovama,
- Inkluzija se brine za učešće i učenje svih učenika koji se mogu naći pod pritiskom isključivanja, a ne samo one s poteškoćama ili one koji su kategorizirani kao učenici s posebnim potrebama,
- Inkluzija nastoji da poveća kvalitet škole ne samo za učenike - nego i za sve zaposlene,
- U nastojanju da se prevaziđu prepreke koje ometaju pristup i učešće određenih učenika moguće je utvrditi različite propuste u nastojanju škole da generalno udovolji raznovrsnosti,
- Svi učenici imaju pravo na obrazovanje u blizini svog doma,
- Raznovrsnost nije problem koji treba prevazila već dragocjen resurs koji podržava princip - obrazovanje za sve,
- Inkluzija nastoji da podstiče i razvija obostrane odnose između škole i lokalne zajednice,
- Inkluzija u obrazovanju je samo jedan aspekt inkluzije u društvu (Pašalić – Kreso, 2003).

INTEGRATIVNI UČITELJ

S obzirom na to da je u našoj sredini sve više na snazi i u praksi školovanje djece sa poteškoćama u razvoju u integrativnim uslovima potrebno je razmotriti ulogu i zadatke integrativnog učitelja. Tako J. Q. Affleck i dr. (1973; prema Biondiću, 1993) navode da redovni učitelji u integriranim odgojnim uslovima trebaju imati sljedeće kompetencije:

1. da može raditi kao član ekipe,
2. da je osposobljen za individualnu i skupnu primjenu dijagnostičkih testova,
3. da može primjenjivati različite programske intervencije i dodatne postupke za postignuća specifičnih ciljeva,
4. da je osposobljen za primjenu različitih postupaka evaluacije učenikovih napredovanja.

Uspjeh u radu učitelja sa djecom sa teškoćama u razvoju zavisi i od osobina samog učitelja, nastavnika.

Suzić (1995) je istraživao kako osobine nastavnika, učitelja, determinizuju doživljaj učenika određenog nastavnog predmeta i nastave. Istraživanje je pokazalo da je odnos učenika prema određenom nastavnom predmetu u tijesnoj vezi sa osobinama nastavnika, učitelja.

Prema mišljenju A. J. Lewisa (1974) smatra da uspjeh djece sa teškoćama u razvoju u redovnoj školi zavisi od načina i vremena školovanja učitelja (Biondić, 1993).

S tim u vezi on navodi da učitelji tokom obrazovanja trebaju da:

1. steknu sposobnosti i znanja koja su im potrebna, da bi mogli provoditi individualiziranu nastavu za svu djecu,

2. prodube znanja o djeci s hendikepom, što im daje mogućnost da mogu dijagnosticirati potrebe učenja i provoditi primjerene poboljšane mjere i postupke,
3. razviju svoje stajalište prema djeci s hendikepom, koje im omogućuje da svoje zadatke mogu postaviti s osjećanjem stručnosti umjesto sažalnog dobročinitelja (Biondić, 1993).

O obrazovanju učitelja se navode preporuke Mije Cindrića koji daje preporuke za daljnji razvoj hrvatskog učiteljstva a koje su primjenjive i na Bosnu i Hercegovinu. Te preporuke su:

1. Početno obrazovanje učitelja moralo bi se zasnivati na širokom kvalitetnom opštem obrazovanju. Ono bi dalo učiteljima intelektualne temelje potrebne za suočavanje sa izazovima budućeg vremena te za odabir onoga što je bitno iz mnoštva dostupnih informacija. Naglasak bi trebao biti na razvoju sposobnosti komuniciranja, -prilagodljivosti, kreativnosti, samouvjerenosti i izražajnosti kao važnima za upravljanje razredom, razvoju sposobnosti i smisla da timski radi, komuniciranju s roditeljima, didaktičkom oblikovanju i pripremi nastave.
2. Izbor učitelja mora biti kompatibilan zahtjevima koji se postavljaju pred školstvo.
3. Važno je u studijski program interpolirati sadržaje koji se odnose na interkulturalno obrazovanje.
4. Obrazovna praksa u početnom obrazovanju bi trebala osigurati učitelju lagani prijelaz iz njegovog početnog (dodiplomskog) obrazovanja u stvarni obrazovni sistem.
5. Studentima bi valjalo omogućiti uvid u rezultate znanstvenih istraživanja iz područja školskog rada, upravljanja, međukulturalnog razumijevanja, ljudskih prava, građanskih prava, evropske globalne svijesti, zdravlja i sigurnosti.
6. U toku studija treba povećati opseg pedagoške prakse studenata i uspostaviti stalnu povezanost studenata s određenim mentorom u školi.
7. Mentore valja stalno stručno usavršavati po posebnom programu (skladno njihovoj ulozi).
8. Početno i stalno obrazovanje treba shvatiti kao nedjeljiv proces. Stalno stručno usavršavanje valja, na temelju praćenja i vrednovanja samoobrazovanja učitelja, usklađivati s potrebama učitelja i učenika te prioriteta prosvjetnih vlasti.
9. Učitelja bi trebalo osposobiti za samovrjednovanje (ocjenjivanje) svojih profesionalnih uspjeha, kako bi spoznao osobne nedostatke i ispravio ih preko različitih oblika stručnog usavršavanja.
10. Treba stalno pratiti, vrednovati i unapređivati stručno usavršavanje učitelja.
11. Nastojati se uklopiti u međunarodnu razmjenu učitelja i studenata.
12. Svaki učitelj u toku nastavnog rada mora stvoriti klimu visokih očekivanja (Zečić i Jeina, 2006).

Ovo podrazumijeva da bi trebalo načiniti tekst u skladu sa politikom obrazovnog sistema u Bosni i Hercegovini.

Redovni učitelji u integriranim uslovima sve više preuzimaju zadatke dosadašnjih specijalnih škola, odnosno specijalnih učitelja (pedagoga). Svi učitelji bi zbog toga tokom obrazovanja trebali biti osposobljeni za prepoznavanje teškoća u razvoju i da znaju adekvatno djelovati na njihovom sprječavanju. Redovni učitelji u integriranim uslovima sve više preuzimaju zadatke dosadašnjih specijalnih škola, odnosno specijalnih učitelja (pedagoga). Svi učitelji bi zbog toga tokom obrazovanja trebali biti osposobljeni za prepoznavanje teškoća u razvoju i da znaju adekvatno djelovati na njihovom sprječavanju.

Prema Biondiću (1993) takvo osposobljavanje učitelja može se provesti na različite načine:

- tokom redovnog osposobljavanja, tako da se u taj program uvrste specifični specijalno - pedagoški sadržaji (koji iznose da 1/10 od sveukupnog programa);
- stjecanjem dodatnih specijalno-pedagoških kvalifikacija nakon dodiplomskog obrazovanja;
- tijekom permanentnog osposobljavanja i usavršavanja iz specijalno-pedagoške tematike.

Ti bi programi trebali imati težište na sljedećim specijalno-pedagoškim zadacima da učitelji:

- mogu prepoznati odstupanja na polju kognicije, ponašanja, govora i psihomotorike, uključujući psihološka i sociološka pitanja;
- prihvate pedagoške mjere za učenike s hendikepom, uključujući diferencirajuće i individualizirajuće preventivne mjere,
- više doznaju o radu ustanova za pedagoško napredovanje djece s hendikepom na predškolskom, osnovnoškolskom i izvanškolskom polju,
- budu osposobljeni za provedbu preventivnih mjera i postupaka kod djece s hendikepom,
- steknu mogućnost da hospitalizuju i praktično rade u izvanškolskim aktivnostima.

Među važnije integrativno – pedagoške kompetencije savremenog učitelja ubrajamo:

- komunikativno - kooperativnu djelatnu kompetenciju,
- dijagnostičku kompetenciju u unapređivačkoj procesnoj dijagnostici,
- sposobnosti i spremnost za permanentno učenje,
- stručnu kompetenciju za unutarnju diferencijaciju sa stajališta psihologije učenja i razvojne psihologije,
- sposobnost za pribavljanje informacija i njihovo pretvaranje u pedagoško djelovanje,
- fleksibilnost kod promijenjenih uslova prakse,
- kompetencije za planiranje i organizaciju,
- bezpredrasudni stav naspram hendikepirane i nehendikepirane djece,
- sposobnost za diferenciranu percepciju u reguliranje grupnih i interakcijskih procesa (Sunko i Lujan, 2011).

UČITELJ - SPECIJALISTA

Savremena tehnologija i sve razvijene bio-psiho-socio-kulturne potrebe vaspitanika sve više nameću potrebu za stručnjacima specijalističkog obrazovanja. Oni bi pružali pomoć učenicima (savjetima, terapijom i dr.) i opštim specijalistima u rješavanju sve složenijih obrazovnih pitanja.

Prema sadašnjem stepenu razvoja i tehnologije, ti bi se učitelji mogli specijalizirati za: obrazovnu tehnologiju (posebnu izradu softvera, pojedinačne (određene) metodike, rad u slobodnom vremenu (rekreacija i animacija), obrazovanje učenika s posebnim potrebama (nadarenima i hendikepiranima) itd. (Biondić, 1993).

U svijetu je sve veća potreba za „učiteljima-specijalistima“ koji bi se osposobljavali za obrazovanje učenika sa posebnim potrebama na višem stepenu. S obzirom na uslove integriranog školovanja mijenja se i uloga specijalnih učitelja (pedagoga). „On nije više vezan samo za specijalne škole, već je (zajedno s „integriranim učiteljem“) odgovoran za obrazovanje sve djece koja trebaju potporu, poseban napredak nezavisno o tome da li se radi o stalnim ili privremenim mjerama. Sveukupan rad specijalnih pedagoga mora biti usko povezan s radom učitelja redovne škole“ (Biondić, 1993, str. 112).

Uloga specijalnog pedagoga jako je važna u opservaciji učenika s teškoćama u razvoju u funkciji kvalitetne (adekvatne dijagnostike). „Opservacija nije samo klasična metoda posmatranja, već ukjučuje primjenu različitih metoda i sredstava s ciljem upoznavanja učenika s teškoćama u razvoju, odnosno s poremećajima u ponašanju njegovih skrivenih mogućnosti, sposobnosti ograničenja, sa svrhom odabira najprimjerenijeg oblika školovanja, odnosno izrade primjerenog programa školovanja i rehabilitacije“ (Suzić, 2008).

Škola u kojoj se ostvaruje opservacija dužna je izraditi program opservacije. Program izrađuje stručni tim koga čine (učitelj, nastavnik, defektolog, pedagog, psiholog, doktor i predstavnik Komisije koja je dijete uputila na opservaciju).

Koordinator stručnog tima u osnovnoj školi redovno je defektolog ili pedagog, zavisi koga imenuje stručni tim.

Zadatak defektologa u radu stručnog tima je da:

- od organa uprave ovlaštenoga za poslove školstva i opštinskog organa uprave ovlaštenog za poslove zdravstva, odnosno organa uprave ovlaštenog za poslove školstva... preuzima obrazac za sprovođenje opservacije djece sa teškoćama u razvoju i otvara dokumentacijski dosije za pojedino dijete,
- brine o stalnom obavljanju zadatka članova stručnog tima za opservaciju učenika s teškoćama u razvoju pri određivanju primjerenog oblika vaspitanja i obrazovanja,
- prema porebi vodi sastanke stručnog tima za opservaciju,
- brine o osiguranju specifičnih sredstava i pomagala i dr.,
- saraduje sa stručnim timovima i službama koje su određenim postupcima prethodno obrađivale

dijete s teškoćama u razvoju, brine o primjerenom sprovođenju zdravstvenih pregleda,

- ispunjava i vodi popis praćenja djeteta na opservaciji,
- brine o izradi kvalitetnog i postupnog izvješća o ostvarivanju programa opservacije,
- u zajedništvu s drugim članovima stručnog tima izrađuje temeljito stručno mišljenje i obrazloženi prijedlog oblika i obrazovanja djeteta,
- brine da se izvještaji o praćenju zdravstvenog stanja, stručno mišljenje i obrazloženi predlog pravedno dostave Komisiji za utvrđivanje djetetova psihofizičkog stanja, koja je dijete uputila na opservaciju,
- vodi cjelokupnu dokumentaciju i popis o ostvarivanju programa opservacije u odnosu prema oblicima, načinu sprovođenja, vremenu trajanja i postignutim rezultatima opservacije“ (Mustać i Vicić, 1996).

Isti autori navode i sledeće zadatke defektologa kao koordinatora stručnog tima:

- upoznaje dijete i njegove roditelje;
- proučava i temeljito upoznaje dokumentaciju o djetetu,
- upoznaje roditelje s ciljem i zadacima pedagoške i zdravstvene opservacije, s metodama i sredstvima rada za što uspješniji razvoj njihova djeteta i pripremanja za primjereni oblik školovanja,
- u zajedništvu s učiteljem, pedagogom i psihologom škole izrađuje program opservacije djeteta,
- tokom promatranja daje stručnu pomoć djetetu, učitelju i djetetovim roditeljima i o tome pravi zabilješke,
- na sastancima stručnog tima iznosi teškoće opservacije i savetujući se s drugim stručnjaciina dogovara metode i oblike rada kojima će se postići bolji rezultati opservacije,
- sudeluje u stvaranju zajedničkoga stručnog mišljenja s predlogom za najprimereniji oblik vaspitanja i obrazovanja.

Deutscher Bildungsrat (1973; prema Biondić, 1993) od specijalnih pedagoga zahtijeva da:

- „individualno podupiru djecu s hendikepom u nastavi redovnih razreda,
- osiguraju primjeren raspored sjedenja u redovnom razredu, kako bi se mogli kompenzovati vizualni i akustični poremećaji,
- zajedno s razrednim, razvijaju dodatne programe u nastavi (u kojoj je potreban dodatni napredak) za učenike s hendikepom,
- upućuju djecu s hendikepom kako će rukovati specifičnim sredstvima i pomagalima (elektropisaći strojevi, pismo za slijepe, kasete-rekorderi),
- pomažu i savjetuju razredne u primjeni specifičnih materijala i medija,
- opskrbljuju djecu s hendikepom materijalom koji se ne može dobiti na tržištu (npr. tekstovi za pismo slijepih, tonske vrpce i dr.), eventualno uz potporu dobrovoljnih pomagača (npr. roditelja),

- osiguraju savjetovanje razrednog i predmetnog učitelja o fizičkoj i psihičkoj opterećenosti djece s hendikepom“.

Nivoi angažmana specijalnih učitelja u odgoju djece s hendikepom koje navode Tumbull i JSchulz (1979; prema Biondiću, 1993) su:

- specijalni pedagozi ostvaruju dodatne programe u individualnom radu s djecom ili malom skupinom u okviru dijela školskog vremena svaki dan ili prema nedeljnom rasporedu (resource teacher),
- mobilno-patronažni specijalni pedagozi imaju sličnu ulogu kao i ovi spomenuti, ali zbog manjeg broja djece s hendikepom u jednoj školi, oni su zaduženi za više škola i putuju od jedne do druge (peripatetic teacher),
- specijalni pedagozi rade u specijalnim razredima s učenicima koji se iz različitih razloga ne mogu uključiti u redovne razrede (special teacher).
- specijalni pedagozi savjetnici pružaju pomoć i informacije redovnim učiteljima, takvi specijalni pedagozi obično su završili postdiplomske studije (consulting teacher).

Važno je da obrazovanje opštih specijalista (učitelja) i specijalističkih učitelja (pedagoga) bude takvo da oni odgovore zahtjevima što ih pred njih postavlja savremena škola u današnjem vremenu.

ZAKLJUČAK

U novije vrijeme prevladava opšti naziv učitelj za sve nastavnike u osnovnoj školi. Obzirom da savremena škola traži sve više inventivne, kreativne i odgovorne stručnjake to se mijenja i uloga učitelja-nastavnika. Pred savremenog učitelja-nastavnika postavljaju se brojni zadaci.

Budući da je u našoj sredini sve više na snazi i u praksi školovanje djece sa teškoćama u razvoju u integrativnim uslovima potrebno je razmotriti ulogu i zadatke integrativnog učitelja.

Redovni učitelji u integrisanim uslovima trebaju imati sljedeće kompetencije:

- da može raditi kao član ekipe,
- da je osposobljen za individualnu i grupnu primjenu dijagnostičkih testova,
- da ne može primjenjivati različite programske intervencije i dodatne postupke za postignuća specifičnih ciljeva,
- da je osposobljen za primjenu različitih postupaka evaluacija učenikova napredovanja.

Savremena tehnologija i sve razvijenije bio-psiho-socio-kulturne potrebe vspitanika sve više nameću

potrebu za stručnjacima specijalnog odgoja. Oni bi pružali pomoć učenicima (savjetima, terapijom i dr.) i opštim specijalistima u rješavanju sve složenijih odgojnih pitanja.

Uloga specijalnog učitelja (pedagoga) mijenja se s obzirom na uslove integriranog školovanja. Rad specijalnog pedagoga usko je povezan sa radom učitelja redovne škole. Uloga defektologa u osnovnoj školi značajna je u radu stručnog tima i opservaciji učenika.

Važno je da obrazovanje opštih specijalista (učitelja i specijalističkih učitelja (pedagoga)) bude takvo da oni odgovore zahtjevima što ih pred njih postavlja savremena škola u današnjem vremenu.

LITERATURA

- Ajanović, Dž. i Stevanović M. (1998). *Školska pedagogija*. Sarajevo: Prosvjetni list.
- Biondić, I. (1998). *Integrativna pedagogija*. Zagreb: Školske novine.
- Dautović, N (2009). Modeli rada u inkluzivnoj praksi. *Naša škola-časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 49, 113-130.
- Dmitrović, P. (2006). *Osnovi pedagogije*. Bijeljina: Pedagoški fakultet u Bijeljini.
- Mustać, V. i Vicić, M. (1996). *Rad s učenicima s teškoćama u razvoju u osnovnoj školi: priručnik za prosvjetne djelatnike*. Zagreb: Školska knjiga.
- Pašalić-Kreso, A. (2003). Geneza sazrijevanja ide inkluzije ili inkluzija u funkciji smanjivanja neravnopravnosti u obrazovanju. U *Inkluzija u školstvu Bosne i Hercegovine* (str. 2–24). Sarajevo: Filozofski fakultet.
- Salihović, N., Hatibović, Č. i Junuzovic, L.(2004). Povjezanost jezičkih sposobnosti sa uspjehom u učenje (prikaz slučaja).Tuzla.
- Sunko, E. i Lujan, M. (2011). Inkluzija učenika s hiperaktivnosti i poremećajem pažnje u nižim razredima osnovne škole. U: *M. Vantić Tanjić (ur.), Tematski zbornik sa druge međunarodne naučne konferencije Unapređenje kvalitete života djece i mladih* (str. 335-346). Tuzla: Udruženje za podršku i kreativni razvoj djece i mladih u Tuzli i Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Univerziteta u Tuzli.
- Suzić, N. (1995). *Osobine nastavnika i odnos učenika prema nastavi* (4. izdanje). Banja Luka: TTCentar.
- Suzić, N. (2008). *Uvod u inkluziju*. Banja Luka: XBS.
- Vujaklija, M. (1980). *Leksikon stranih reči i izraza*. Beograd: Prosveta.
- Zečić, S. i Jeina, Z. (2006). *Nastavnik u inkluzivnom okruženju*. Fojnica: Štamparija Fojnica.

INFORMACIJE O AUTORIMA

Ibro Skenderović

Internacionalni Univerzitet u Novi Pazar -Novi Pazar
e-mail: ibro.skenderovic@os-mpecanin.edu.me

Suada Aljković Kadrić

Internacionalni Univerzitet u Novi Pazar -Novi Pazar
e-mail: suada.a.kadric@hotmail.com

Fatima Kriještora

Internacionalni Univerzitet u Novi Pazar -Novi Pazar
e-mail: fatimakarisik@yahoo.com

Mustafa Fetić

Internacionalni Univerzitet u Novi Pazar -Novi Pazar
e-mail: mustafafetic@gmail.com